

- Озеркова // «Эйдос»: Интернет-журнал. – М., 2007. – 22 февраля. – URL: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0222-10.htm> (дата обращения: 21.03.2007).
3. Чунаева А. А. Категория цели в современной науке и ее методологическое значение / А. А. Чунаева. – Л.: Ленингр. ун-т, 1979. – 148 с.
 4. Воробьева И.Н. Эффективность развития способности к целеполаганию у менеджеров: автореф. дис. ... канд. психол. наук / И.Н.Воробьева; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2009. – 25 с.
 5. Ковалев А. Г. Психические особенности человека / А. Г. Ковалев, В. Н. Мясищев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – Т. 2. – 303 с.

The article deals with the analysis of target-setting problem in modern psychology. Empirical research of student abilities to target-setting has been carried out in Kazan University. The recommendation of organization training for development of personal target-setting skill at various grade levels has been worked out. The training technology for development of personal target-setting skill has been worked out and approbated. Feature of training is that influence is carried out on all components of ability to a goal-setting: intellectual, activity, personal. Possibility of development of this ability, formation of its positive dynamics in the conditions of training work is proved.

Keywords: target-setting, development of target-setting skill, technology, training, educational activity, self-realization.

Отримано: 15.01.2013 р.

УДК 159.923 : 316.64 – 32

О.Ю.Дроздов

Індивідуально-психологічні чинники геополітичних уявлень особистості

Стаття присвячена проблемі індивідуально-психологічної обумовленості геополітичної свідомості (ГПС). Наводяться результати авторського емпіричного дослідження, які відображають помірний зв'язок геополітичних уявлень з такими факторами, як тип індивідуальної моделі світу та особистісні риси «Великої п'ятірки» (Big Five).

Ключові слова: геополітична свідомість (ГПС), індивідуальна модель світу, фактори «Великої п'ятірки» (Big Five).

Стаття посвящена проблемі індивідуально-психологічної умовленості геополітичного свідомості (ГПС). Приводяться результати авторського емпіричного дослідження, які свідчать про помірну зв'язку геополітичних представлень з такими факторами, як тип індивідуальної моделі світу та особистісні риси «Большой п'ятёрки».

Ключові слова: геополітичне свідомості (ГПС), індивідуальна модель світу, фактори «Большой п'ятёрки».

Постановка проблеми. Феномен геополітичного свідомості (ГПС) розуміється нами як форма відображення подій та явищ «політичного світу» крізь призму «географічного світу» шляхом ототожнення певного географічного простору з конкретною політикою, яка там проводиться. «Продуктом» та «індикатором» ГПС виступають «геополітичні ментальні карти» (ГПМК), які відображають суб'єктивне бачення індивідом геополітичної реальності [3]. Серед багатьох чинників ГПС (демографічні, географічні, соціальні тощо) слід звернути увагу на особистісні, адже безпосереднім носієм свідомості завжди є певний індивід, а самі ГПМК виступають специфічним різновидом індивідуального образу світу особистості. Отже, закономірно, що у дослідженнях ряду науковців був виявлений зв'язок окремих індивідуально-психологічних чинників із геополітичними уявленнями особистості.

Зокрема, Т.Йордан пов'язував геополітичне мислення із когнітивними стилями індивіда, роблячи акцент на такому чиннику, як «інтегративна складність» (простота та стереотипність сприймання й інтерпретації світу, або, навпаки, складність та багатобічність уявлень) [11]. Є дані, які свідчать про зв'язок ГПС із рівнем авторитаризму. Зокрема, за даними досліджень американських науковців, авторитарні особи у сфері зовнішньої політики більше схвалюють використання військової сили та демонструють більш вороже ставлення до іноземців. Так, американські студенти з високим рівнем авторитаризму виступали за ширше застосування військової сили проти Іраку під час війни у Перській затоці, аж до використання ядерної зброї. Після закінчення війни вони менше висловлювали співчуття щодо загибелі мирних іракців і більше раділи з приводу перемоги США [5]. Дані зарубіжних науковців вказують на зв'язок геополітичних, установок особистості з орієнтацією на соціальне домінування (установка, згідно з якою «своя» соціальна група повинна домінувати над «іншими», схильність надавати пріоритет ієрархічним, а не рівним соціальним стосункам). Так, були виявлені позитивні кореляції даного чинника з рівнем націоналізму, патріотизму, расизму, шовінізму, підтримкою особистістю військових

державних програм та військових дій власної держави. Зокрема, американські студенти з високим рівнем орієнтації на соціальне домінування позитивніше ставились до військових дій США проти Іраку в 1991 р. [12]. Є дані про зв'язок геополітичних установок з такими чинниками, як вираженість соціальної домінантності та «правого авторитаризму». Так, в одному з досліджень виявилось, що авторитарні японські студенти демонстрували більш негативні установки щодо таких сусідніх країн, як Китай та Корея [13]. У дослідженні американських науковців був виявлений зв'язок такої риси, як цинізм, із зовнішньополітичними установками: більш «цинічні» американці підтримували політику ізоляціонізму та критикували співпрацю власної країни з іншими [6]. Зрозуміло, що ГПС особистості не може не бути пов'язаною із системою її цінностей та установок (у т.ч. з політичними орієнтаціями). Зокрема, за даними російських науковців, існує зв'язок образів Батьківщини, її друзів та ворогів з цінностями безпеки (мир, порядок тощо) [3]. Зазначимо, що індивідуальна ГПС також пов'язана й з іншими особистісними факторами – специфіка життєвого або професійного досвіду, політична поінформованість тощо.

Метою нашого дослідження стало виявлення особливостей геополітичних уявлень в осіб з різною вираженістю рис «Великої п'ятірки» (Big Five) та різними типами образу світу. Вибір саме цих індивідуально-психологічних чинників був обумовлений наступними міркуваннями. По-перше, як відомо, риси «Великої п'ятірки» є результатом максимального «звуження» різних особистісних рис до «базових», незалежних один від одного факторів. Таким чином, вони теоретично повинні «покривати» ті особистісні чинники, які прямо чи опосередковано пов'язані з ГПС. До того ж є дані, що фактори «Big Five» виступають корелятантами споживання суб'єктом політичної інформації, його політико-ідеологічних установок, рівня та типу політичної активності тощо [7; 8; 9; 10]. З іншого боку, геополітичні ментальні карти (ГПМК) виступають специфічним різновидом образів світу індивіда. Отже, логічно припустити, що одним з чинників ГПС є типологічні особливості образу світу особистості, оскільки формальні та змістовні особливості загальної моделі (картини, образу) світу можуть впливати й на «конструкцію» та зміст ГПМК.

Методика та процедура дослідження. Дослідження виконувалось у межах дослідницького проекту «Психологія масової геополітичної свідомості» у жовтні-листопаді 2012 р. Загальну вибірку склали 245 студентів психолого-педагогічного, технологічного та фізико-математичного факультетів Чернігівського національного

педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, зокрема 95 осіб чоловічої та 150 жіночої статі віком 17-25 років. Досліджуваним пропонувалося дати оцінку 9 країнам світу (США, Росія, Німеччина, Україна, Велика Британія, Китай, Франція, Японія, Канада) за допомогою 21 шкали авторського варіанта семантичного диференціалу (СД), а також двом регіонам України (Західний та Східний) за допомогою 14 шкал СД (останнє у випадку, якщо опитані погоджувалися з фактом існуванням цих двох політичних регіонів). Зазначимо, що всі країни та дескриптори були попередньо відібрані у пілотажних дослідженнях як значущі при актуалізації геополітичних уявлень та оцінок.

Крім методики на вивчення ГПС, опитаним пропонувалося два опитувальники. По-перше, це «П'ятифакторний опитувальник особистості» 5PFQ – на діагностику рис «Великої п'ятірки». Методика була розроблена японським дослідником Х.Тсуїї, а російськомовна адаптація та стандартизація методики виконані наприкінці 1990-х рр. дослідниками Курганського державного університету під керівництвом А.Хромова. Опитувальник містить 75 біполярних тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою та розподіляються за п'ятьма базовими шкалами: «екстраверсія-інтроверсія», «прив'язаність-відокремленість», «контрольованість-природність», «емоційність-емоційна стриманість» та «грайливість-практичність». Вказані шкали відповідають факторам, які американськими науковцями визначаються як «extraversion», «agreeableness», «conscientiousness», «neuroticism», «openness to experience»). Автори адаптованого варіанта вказують на надійність і валідність опитувальника [4].

Другим опитувальником був «Соціально-психологічний аналіз індивідуальної моделі світу» («СПАІМС»), розроблений російськими дослідниками Г.Малюченко та В.Смирновим (Саратовський державний університет). Методика містить 100 тверджень, які досліджуваний оцінює за 4-бальною шкалою за мірою згоди-незгоди, що дозволяє визначати міру вираженості одного з наступних типів образу світу: «хаотичний», «антагоністичний», «механістичний» та «організмичний» [2].

Дослідження здійснювалось анонімно. До отриманих даних була застосована процедура статистичного аналізу за допомогою пакета SPSS.10.

Отримані результати та їх аналіз. Спочатку ми згрупували досліджуваних за критерієм домінування того чи іншого типу індивідуальної моделі світу. За даними опитувальника «СПАІМС» вибірка розподілилась таким чином: з домінуванням хаотичного

типу (X) – 11% (27 осіб), антагоністичного типу (A) – 14,7% (36 осіб), механістичного типу (M) – 8,2% (20 осіб), організмичного типу (O) – 61,2% (150 осіб), без вираженого типу – 4,9% (12 осіб). Зазначимо, що факт значної переваги представників O-типу серед молоді відзначається й російськими науковцями [2].

Цікавим і дещо неочікуваним результатом став той, що процедура Н-критерію Краскала-Уоліса виявила всього кілька статистично вірогідних відмінностей у відповідях представників різних типів. Вони стосувались наступних оцінок:

- стабільність політичної ситуації у США (при $p=0,05$) – найвище її оцінювали представники A- та O-типів, у той час як особи X-типу були найбільш поміркованими у своїх оцінках;

- згуртованість Франції (при $p=0,05$) – найвищі оцінки давались представниками O-типу, а найбільш помірковані – X- та A-типів;

- ефективність влади та справедливість політики у Канаді (при $p=0,05$) – як і в попередніх випадках, найвищі оцінки були в осіб O-типу, а найнижчі, порівняно з іншими, – у X-типу;

- захист власних інтересів з боку США (при $p=0,01$), Німеччини та Китаю (при $p=0,05$) – найвищі оцінки тут також давались досліджуваними O-типу, а найбільш помірковані – представниками X- та A-типів (щодо США), X-типу (щодо Німеччини), M- та X-типів (щодо Китаю);

- схожість Росії на Україну (при $p=0,05$) – найвищі оцінки фіксувались у групі O-типу, а найменші, порівняно з іншими, – A-типу;

- впливовість Великої Британії (при $p=0,01$) та Франції (при $p=0,05$) – найвищі оцінки тут були у групі O-типу (по першій країні) та M-типу (по другій), а найбільш помірковані – в осіб X-типу;

- багатство (при $p=0,01$) та зберігання власної культури (при $p=0,05$) Великою Британією – найвище оцінювались особами A-типу (за першим критерієм) та O-типу (за другим), а найнижчі, порівняно з іншими, оцінки давались представниками X-типу;

- емоційне ставлення до Японії (при $p=0,05$) – найпозитивнішим ставлення було у M-групі, а найстриманішим – у X-типів;

- бажання процвітання Великій Британії (при $p=0,05$) та Японії (при $p=0,01$) найбільшою мірою було виражене особами M-типу, а найпоміркованіші оцінки спостерігались у досліджуваних A- та X-типів (щодо Британії) та X-типу (щодо Японії);

- згуртованість та багатство Західної України (при $p=0,05$) – найвище оцінювались досліджуваними O-типу, а найменше – особами M-типу (за першим критерієм) та A-типу (за другим).

Отже, якщо звернути увагу на згадані типи, можна побачити наступну тенденцію: представники О-типу схильні давати позитивніші, а особи Х- та А-типів – поміркованіші (критичні) оцінки геополітичним акторам. На наш погляд, це є цілком логічним, адже впливає із психологічної сутності кожного типу образу світу. Особи з О-типом не схильні загострювати увагу на негативних аспектах буття, протиріччях, а, навпаки, налаштовані бачити гармонію в навколишньому світі. Іншу картину світу передбачають Х- та А- моделі – тут присутні установки на сприймання та очікування невпорядкованості та протиріч (боротьби), що породжує вже згадану критичність оцінок.

З іншого боку, якщо звернути увагу на перелічені країни та критерії оцінки, то якоїсь чіткої тенденції ми вже не побачимо – виявлених відмінностей відносно мало, і стосуються вони досить різних (політичних та неполітичних) дескрипторів та геополітичних акторів (крім України). Пояснити це, на наш погляд, можна наступним чином. По-перше, значна частина досліджуваних (40%) мала змішані типи образу світу – тобто, крім домінуючого типу, у них дещо меншою мірою була виражена й інша модель. Сам по собі цей факт є цілком нормальним, але у нашому випадку це призвело до того, що результати одних і тих самих осіб опинялись у різних групах. Крім цього, можливо, що специфіка кожної моделі світу в осіб юнацького віку проявляється, передусім, у сприйнятті та інтерпретації більш «близьких» побутових ситуацій. Усвідомлення «далекої» геополітичної реальності ще не дуже пов'язано з індивідуальним світоглядом, а спирається більше на стереотипізовані соціальні уявлення.

Відсутність статистично вірогідних відмінностей в оцінках України дозволяє припустити, що відмінності в індивідуальних моделях світу впливають швидше на окремі аспекти образу «Інших», але не «Своїх». Можливо, це є наслідком соціально-політичної та економічної ситуації в Україні, яка зводить до мінімуму вірогідність різного її тлумачення особами навіть з різним світоглядом. Побічно це підтверджується й тим фактом, що не було виявлено статистично вірогідних відмінностей у відповідях стосовно політичного розколу України на Захід та Схід.

Геополітичні уявлення осіб з різними особистісними рисами. Структурування вибірки на цьому етапі відбувалась шляхом виокремлення підгруп з низьким та високим значеннями кожного фактора. Критерієм при цьому слугували середньостатистичні норми за кожним фактором для юнаків та дівчат 18-23 років, запропоновані авторами адаптованого варіанта методики

5PFQ. У результаті ми отримали наступні пропорції (низький/високий рівень): за першим фактором («екстраверсія–інтроверсія») – 38,4/61,6% (94/151 особа); за другим («прив'язаність–відокремленість») – 32,2/67,8% (79/166 осіб); за третім («контрольованість–природність») – 33,1/66,9% (81/164 особи); за четвертим («емоційність–емоційна стриманість») – 40,8/59,2% (100/145 осіб); за п'ятим («грайливість–практичність») – 42/58% (103/142 особи). Для визначення статистично вірогідних відмінностей досліджуваних з різними показниками шкал Big Five ми використали процедуру U-критерію Манна-Уїтні. У результаті було отримано наступні дані.

За 1-м фактором («екстраверсія–інтроверсія») було виявлено всього декілька статистично вірогідних відмінностей в оцінках досліджуваних з високим та низьким рівнем даного фактора. Так, екстраверти (високе значення фактора) критичніше оцінювали впливовість України (при $p=0,05$), виражали більший інтерес до Великої Британії (при $p=0,01$), вище оцінювали демократичність Франції (при $p=0,01$), Японії та Канади (при $p=0,05$), а також Західної України (при $p=0,05$). Крім цього, вони більшою мірою підкреслювали красу останнього регіону (при $p=0,01$), а також рівень злочинності у Східній Україні (при $p=0,05$). Інтроверти (низьке значення фактора) більше підкреслювали нестабільність політичної ситуації в Україні ($p=0,05$). За іншими країнами та дескрипторами відмінностей не було. Отже, фактор екстра-інтраверсії суттєво не впливає на змістовні та кількісні особливості ГПС, обмежуючись зв'язками лише з окремими геополітичними уявленнями та установками. Можливо, це пояснюється тим, що даний чинник є значущим лише на мікрорівні міжособистісних стосунків, але на макрорівні (рівні великих соціальних систем) він втрачає своє значення.

За 2-м фактором («прив'язаність–відокремленість») на відміну від попереднього, вплив цього фактора виявився більш значним. Про це свідчить доволі значна кількість статистично вірогідних відмінностей у відповідях «прив'язаних» (високе значення) та «відокремлених» (низьке значення) осіб. Кількість цих відмінностей сягала від 2 (по Україні) до 14 (по Франції) по кожній країні і в середньому становила 5-6 (за винятком регіонів України, де виявилась лише одна відмінність). Цікавим був той факт, що найбільше розходжень в оцінках викликали такі відносно «далекі» країни, як Франція та Канада (14 та 12), у той час як найменше їх було стосовно України та її регіонів. Враховуючи психологічну сутність цього фактора (відображає специ-

фіку ставлення до інших: альтруїзм-егоїзм, доброту-холодність), можна припустити, що він корелює із такою властивістю, як соціальна толерантність. Побічно це підтверджується іншою цікавою тенденцією – найчастіше виявлені відмінності стосувались дескрипторів емоційно-мотиваційного характеру (міра інтересу до країни, симпатії до неї, побажання процвітати). Отже, 2-й фактор «Big Five» попередньо був визначений відносно значущим особистісним чинником ГПС.

За 3-м фактором («контрольованість–природність») тут також була виявлена значна кількість статистично вірогідних відмінностей. Вони стосувались майже всіх країн (за винятком України) – від 2 (по Росії та Канаді) до 10 (стосовно Китаю), у середньому по 5. Цікавим було те, що найбільше відмінностей у відповідях стосувалися саме східних країн – Китаю та Японії (10 та 8). Поряд із тим, як і у випадку з попереднім фактором, ці відмінності практично не стосувались України та її регіонів (там проявилась лише одна різниця щодо рівня економічного розвитку Східної України). Інша тенденція стосувалась дескрипторів, за якими найчастіше фіксувалися відмінності – це були параметри «закрита-відкрита» та «розвинена-слабо розвинена наука і техніка». Але найцікавішим тут є сам факт такого помітного прояву 3-го фактора «Big Five» у контексті геополітичних уявлень, адже змістовно він стосується відносно «далекої» від ГПС сфери – вольової (моральної) регуляції поведінки. Можна припустити, що цей фактор опосередковує міру зв'язку індивідуальної свідомості із соціокультурними (у т.ч. геополітичними) стереотипами. Але так чи інакше, отримані дані дали підстави попередньо визначити «контрольованість–природність» як відносно значущий особистісний чинник ГПС.

За 4-м фактором («емоційність–емоційна стриманість»). Вплив цього фактора був доволі цікавим. З одного боку, загальна кількість статистично вірогідних відмінностей у підгрупах «емоційних» (високе значення фактора) та «малоемоційних» (низьке значення) досліджуваних була невеликою. Поряд із тим більшість виявлених відмінностей стосувалася двох країн Сходу – Японії та Китаю. Зокрема, емоційно стримані особи у більшій мірі оцінювали згуртованість цих країн (при $p=0,05$), ефективність влади (при $p=0,01$), миролюбність політики (при $p=0,05$) та рівень культурного розвитку (при $p=0,05$). Крім цього, такі опитані вище оцінювали справедливість політики Японії (при $p=0,05$) та більше бажали їй процвітання (при $p=0,01$). Можливо, що емоційно стримані особистості толерантніше ставляться до країн інших цивілізацій. Решта відмінностей стосува-

лась окремих шкал образів Росії, Німеччини, Франції, Канади та Східної України (по 1-2 відмінності). Також виявилось, що високоемоційні досліджувані частіше погоджувалися з фактом політичного поділу України на західну та східну частини (при $r=0,05$). Можливо, що в силу своєї емоційності ці особи сильніше реагують на існуючі в Україні політико-ідеологічні протиріччя, котрі, як відомо, часто ототожнюються з вказаними територіями. Загалом отримані дані свідчать, що 4-й фактор «Big Five» є другорядним індивідуально-психологічним чинником ГПС, обумовлюючи специфіку лише окремих уявлень.

За 5-м фактором («грайливість–практичність»). У підгрупах з різним значенням цього фактора було знайдено ряд статистично вірогідних відмінностей, які стосувались усіх країн (крім Японії) та регіонів України. Але кількість цих відмінностей була не досить великою – вона коливалась від 1 (образ Китаю) до 6 (щодо Західної України), у середньому – по 2-3. У цілому, дескриптори, за якими були відмінності, мали різний характер, але найчастіше це стосувалося двох шкал емоційно-мотиваційного типу – «подобається-не подобається» та «бажаю-не бажаю процвітання». Пояснити це, на наш погляд, можна, згадавши психологічну сутність 5-го фактора – він відображає міру ідеалістичності-практичності сприймання світу, баланс пластичності-ригідності світогляду, міру допитливості та відкритості новим знанням та досвіду. Тому не випадково, що більш «грайливі» досліджувані (високе значення фактора) демонстрували вищі оцінки за згаданими шкалами. Зокрема, їм у більшій мірі, ніж «практично» налаштованим одноліткам, подобались Україна, Велика Британія, Канада та Західна Україна (при $r=0,05$). Крім цього, вони більшою мірою бажали процвітання США, Франції, Україні та її західній і східній частинам (при $r=0,05$), Канаді (при $r=0,01$), Великій Британії (при $r=0,001$). Отже, оскільки 5-й фактор Big Five пов'язаний лише з окремими критеріями сприймання та оцінки геополітичної реальності, його можна вважати другорядним індивідуально-психологічним чинником ГПС.

Факторні аналізи. Оскільки найбільша кількість статистично вірогідних відмінностей була зафіксована у групах з різними показниками 2-го та 3-го факторів, саме вони були обрані для подальшої статистичної обробки. Остання полягала у здійсненні факторного аналізу (за процедурою Varimax) шкал-дескрипторів образів кожної країни та регіону. Зазначимо, що при обробці ми звертали увагу на основні фактори (як правило, із внеском у загальну дисперсію не менше 9-10%).

Групи з різним значенням 2-го фактора. Аналіз виявлених факторів-образів виявив, що за своєю сутністю більшість із них є схожими. Наявні відмінності стосувались, головним чином, порядку актуалізації (пріоритетності) тих чи інших аспектів образів країн. Так, в образах більшості країн осіб з високим значенням 2-го фактора «Big Five» більш значущими були суто політичні складові, а в осіб з низьким значенням – економічні. Тому більшість перших (найзначущіших) факторів-образів країн (регіонів) у «прив'язаних» осіб мала політичний характер, а у «відокремлених» – ні. До того ж у першій групі суто політичні фактори-образи зустрічались частіше, ніж у другій (приблизно 45% проти 33%). Якщо виходити з того, що політичні характеристики відображають соціальні цінності, а економічні – індивідуальні, то така тенденція є цілком природною, оскільки відповідає характеристикам «прив'язаності» та «відокремленості».

Інша виявлена тенденція полягала у тому, що особи з високим рівнем «прив'язаності» були схильні давати більш високі та позитивні оцінки політичним та неполітичним складовим образам країн. Вони також виявляли більший інтерес, симпатію та побажання у процвітанні іншим країнам, що також є логічним (адже даний фактор пов'язаний із рівнем дружності до інших суб'єктів).

Групи з різним значенням 3-го фактора. Аналіз отриманих в обох групах образів країн (регіонів) свідчить про те, що у своїй більшості вони є схожими за структурою або, принаймні, за сутністю. Відмінності стосувались порядку актуалізації тих чи інших складових образів країн. Зокрема, в образах низки країн для осіб з високим значенням 3-го фактора більш значущими були політичні складові, а в осіб із низьким значенням – культурологічні. Тому не випадково, що суто політичних факторів-образів у «контрольованих» осіб виявилось дещо більше, ніж у «природних» (41% проти 33%). До того ж більшість перших (найзначущіших) факторів-образів у першій групі мала суто політичний характер, а в другій групі – неполітичний або змішаний. Крім цього, «контрольовані» особи були схильні давати вищі оцінки різним складовим образам країн.

Висновки. Особистісна (індивідуально-психологічна) обумовленість ГПС загалом має незначний характер. Не досить значним виявився вплив такого чинника, як типологічні особливості індивідуальної моделі світу. На рівні тенденції виявилось, що особи із організмичним типом моделі світу давали більш позитивні оцінки геополітичних акторам, а представники хаотичного та антагоністичного типів – більш критичні.

Зв'язок таких чинників «Великої п'ятірки», як «екстра-інтраверсія» (1-й фактор), «емоційність–емоційна стриманість» (4-й фактор) та «грайливість–практичність» (5-й фактор) із геополітичними уявленнями є відносно незначним та фрагментарним. У дещо більшій мірі помітний зв'язок ГПС із 2-м («прив'язаність–відокремленість») та 3-м («контрольованість–природність») факторами Big Five. Вони були пов'язані як з кількісними, так і якісними (значущість політичних та неполітичних критеріїв) параметрами оцінок геополітичних суб'єктів. Поряд із тим більшість геополітичних образів у осіб з різними значеннями цих факторів за своєю сутністю є схожими. Отже, вплив останніх на зміст ГПС є помірним.

Загалом можна зробити висновок про те, що в основі індивідуальної ГПС лежать соціальні (за етіологією) компоненти – стереотипізовані геополітичні образи, уявлення та оцінки. Все це робить актуальним емпіричне дослідження саме соціально-культурної детермінації ГПС.

Список використаних джерел

1. Дроздов О. Геополітична свідомість як психологічний феномен / О.Дроздов // Соціальна психологія. – 2010. – № 5. – С.26-37.
2. Малюченко Г.Н. Социально-психологический анализ целостных представлений о мире: монография / Г.Н. Малюченко, В.М. Смирнов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2006. – 155с.
3. Селезнева А.В. Ценностные основания восприятия России / А.В. Селезнева // Образ России в контексте формирования культуры толерантности внутри страны и за рубежом: сб. тезисов междунар. научно-практ. конференции (13-15 ноября 2009 г., г. Москва). – М., 2009. – С.68-70.
4. Хромов А.Б. Пятифакторный опросник личности: Учебно-методическое пособие / А.Б.Хромов. – Курган: Изд-во КГУ, 2000. – 23 с.
5. Чалдини Р. Социальная психология. Пойми других, чтобы понять себя: пер. с англ. / Р. Чалдини, Д. Кенрик, С.Нейберг. – СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 256 с.
6. Brewer P.R. All Against All: How Beliefs about Human Nature Shape Foreign Policy Opinions / Brewer P.R., Steenbergen M.R. // Political Psychology. – 2002. – Vol. 23, Issue 1. – pp. 39-58.
7. Gerber A. The Big Five Personality Traits in the Political Arena / Gerber A., Huber G., Doherty D., Dowling C. // Annual Review of Political Science. – 2011. – Vol. 14. – pp. 265-287.
8. Gerber A.S. Personality Traits and the Consumption of Political Information / Gerber A.S., Huber G.A., Doherty D., Dowling C.M. // American Politics Research. – 2011. – Vol. 39, No.1 – pp. 32-84.

9. Gerber A.S. Personality and Political Attitudes: Relationships across Issue Domains and Political Contexts / Gerber A.S., Huber G.A., Doherty D., Dowling C.M., Ha Sh.E. // *American Political Science Review*. – 2010. – Vol. 104, No.1 – pp. 111-133.
10. Gerber A. Personality Traits and Participation in Political Processes / Gerber A., Huber G.A., Doherty D., Dowling C.M., Rasso C., Ha Sh.E. // *Journal of Politics*. – 2011. – Vol. 73., Issue 3. – pp. 692-706.
11. Jordan T. Structures of geopolitical reasoning (1998) / Jordan T. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.perspectus.se/tjordan/Structuresgeopol.html>
12. Pratto F. Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes / Pratto F., Sidanius J., Stallworth L.M., Malle B.F. // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1994. – Vol. 67, No. 4. – pp. 741-763.
13. Yoshimura K. Cognitive Saliency of Subjugation and the Ideological Justification of U.S. Geopolitical Dominance in Japan / Yoshimura K., Hardin C. // *Social Justice Research*. – 2009. – Vol. 22, No. 2-3. – pp. 298-311.

The problem of individual-psychological determination of geopolitical consciousness is analyzed in the article. The phenomenon of geopolitical consciousness is considered by author as a reflection form (mental representation) of events and phenomena of “political world” through the prism of “geographic world” by identifying specific geographic territory with a specific policy that is held there. There are results of author’s empirical research of geopolitical representations of students with different individual models of world and levels of “Big Five” traits. It was shown the moderate correlation between these factors and geopolitical representations peculiarities. In particular, the representations about geopolitical actors among persons with organismic type of world model were more positive, and among persons with chaotic and antagonistic models – more critical. Besides, the quantitative and qualitative differences in geopolitical representations among students with high and low levels of Second («attachmentness–separateness») and Third («controlableness–spontaneousness») Big Five Factors were found. At the same time, the majority of geopolitical representations, ideas and estimates among students were similar. The moderate impact of personal factors on the geopolitical representations of youth the author explains by the fact that most of them are stereotyped social representations.

Key words: geopolitical consciousness, individual model of world, «Big Five» factors.

Отримано: 24.01.2013 р.